

Joanna Bodio

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

joanna.bodio@mail.umcs.pl

ORCID: 0000-0003-0428-7267

<https://doi.org/10.26881/gsp.2023.1.06>

Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci

Wstęp

Płeć człowieka wchodzi w skład zespołu cech określających jego stan cywilny. Chodzi tu o stan cywilny *sensu largo* obejmujący tożsamość osoby fizycznej¹ i jej stan osobisty rozumiany jako zespół cech związanych z człowiekiem i jemu właściwych, a także stan cywilny *sensu stricto* (*status familiae*), który określa stanowisko osoby w rodzinie (tj. więzy małżeństwa oraz więzy pokrewieństwa łączące osobę fizyczną w sposób bezpośredni)².

W art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r., poz. 709; dalej: p.a.s.c.) definiuje się stan cywilny jako sytuację prawną osoby wyrażoną przez cechy indywidualizujące osobę, kształtowaną przez zdarzenia naturalne, czynności prawne lub orzeczenia sądów, lub decyzje organów, stwierdzoną w akcie stanu cywilnego³. Definicja legalna stanu cywilnego nie wskazuje konkretnych cech indywidualizujących osobę fizyczną⁴, dlatego konieczne jest uwzględnienie treści innych przepisów ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego, zwłaszcza art. 49, w którym wśród elementów stanu cywilnego określanych w zaświadczeniu o stanie cywilnym wymienia się: nazwisko i nazwisko rodowe, imię lub imiona, datę i miejsce urodzenia, płeć, imiona oraz nazwiska rodowe rodziców (które

¹ Przez którą należy rozumieć określone przez prawo administracyjne cechy służące spersonalizowaniu jednostki, takie jak imię, nazwisko, nazwisko rodowe, PESEL – J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2021, s. 37.

² A. Zielonacki, *Zmiana płci w świetle prawa polskiego*, RPEiS 1988, z. 2, s. 39; por. J. Litwin, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1961, s. 16; J. Ignatowicz [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 382 i nn., za: A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 39; J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne...*, s. 36; J. Gołaczyński, *Akta stanu cywilnego w prawie cywilnym i postępowaniu cywilnym*, PME 2015, nr 1, s. 4.

³ J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne...*, s. 37; O. Kuśmirek, F. Sztandera, *Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r.*, I ACA 1830/15, MW 2017, nr 9, s. 282.

⁴ M. Wojewoda, *Kilka uwag o definicji stanu cywilnego w nowej ustawie Prawo o aktach stanu cywilnego*, „Metrika” 2014, nr 2, s. 17 i nn., za: J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne...*, s. 37.

identyfikują rodziców danej osoby, wskazując w ten sposób na jej pochodzenie)⁵ oraz oznaczenie stanu cywilnego jako sytuacji osoby w odniesieniu do małżeństwa⁶.

Określenie płci jest więc jedną z cech stanu cywilnego osoby fizycznej. Stan taki jest m.in. wynikiem faktu biologicznego, powstaje z chwilą urodzenia i jest niepodzielny, tzn. człowiek może mieć tylko jeden stan cywilny⁷, a zatem tylko jedną płęć (żeńską lub męską)⁸. Jednak zgodnie z *opinio communis* płęć powinna być rozumiana wyłącznie jako stan osobisty człowieka⁹, a nie jego stan rodzinny¹⁰. Jako cecha ściśle osobista człowieka ma ona bezpośredni wpływ na jego sytuację prawną w społeczeństwie, czyli stan cywilny¹¹ ujawniany w akcie stanu cywilnego.

Akty stanu cywilnego mają charakter dynamiczny, gdyż po ich wydaniu mogą powstać różne sytuacje, które powodują zmianę stanu cywilnego osoby fizycznej¹². Przykładem takiej zmiany jest uzgodnienie płci będące wynikiem transseksualizmu, który według Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych jest zaburzeniem identyfikacji płciowej (F64.0)¹³. Używane w artykule zamiennie wyrażenia „zmiana płci”, „ustalenie płci” i „uzgodnienie płci” są trafne, ponieważ niezależnie od chwili uświadomienia sobie przez człowieka owego dysonansu dąży on do ustalenia, że płęć odmienna od metrykalnej jest zgodna z odczuwaną¹⁴.

⁵ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 115, za: J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne...*, s. 37.

⁶ W znaczeniu „panna”, „kawaler”, „zamężna”, „żonaty”, „rozwiedziona”, „rozwiedziony”, „wdowa”, „wdowiec” – J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne...*, s. 37.

⁷ M. Filar, *Kwestia sprostowania w akcie urodzenia danych dotyczących płci. Glosa do uchwały SN z dnia 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89*, PiP 1990, z. 10, s. 116–118; M. Grudziński, J. Ignatowicz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Warszawa 1966, s. 239, za: W. Hrynicky, *Pojęcie bezpieczeństwa w kontekście ochrony elementów stanu cywilnego osoby transseksualnej*, KBNPR 2014, nr 15, s. 86. Prawa wchodzące w skład stanu cywilnego mają charakter niepodzielny, niemajątkowy, są bezwzględne i wzajemne, przysługują wyłącznie osobie fizycznej i są z nią ściśle związane; J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci*, Warszawa 2014, s. 88, <https://docplayer.pl/4370483-Sadowa-zmiana-płci-uniwersytet-warszawski-wydział-prawa-i-administracji-joanna-ostojka-praca-doktorska-przygotowana-pod-kierunkiem.html> [dostęp: 25.03.2022].

⁸ A. Pisarska, J. Wethacz, *Prawne aspekty transseksualizmu w Polsce*, Prz. Seks. 2015, nr 4, s. 49.

⁹ J. Ignatowicz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1975, s. 382.

¹⁰ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 177.

¹¹ J. Lipski, *Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny*, ZP BAS 2014, nr 3, s. 34–35.

¹² J. Gołaczyński, *Akta stanu cywilnego...*, s. 5.

¹³ M. Fajkowska-Stanik, *Transseksualizm i rodzina. Przekaz pokoleniowy wzorów relacyjnych w rodzinach transseksualnych kobiet*, Warszawa 2001, s. 15–24, za: O. Kuśmirek, F. Sztandera, *Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r., I ACA 1830/15*, MW 2017, nr 9, s. 275–276. Zdaniem K. Imielińskiego „transseksualizm oznacza rozbieżność między poczuciem psychicznym płci a budową morfologiczno-biologiczną oraz płcią socjalną (metrykalną), które odczuwane są jako »obce« i należące do płci przeciwnej”, *idem*, *Zarys seksuologii i sesjiatrii*, Warszawa 1982, s. 2, za: Ł. Błaszczak, *Charakter prawny powództwa o zmianę płci. Dylematy na granicy prawa procesowego cywilnego*, WSE 2015, nr 9, s. 135; A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 40.

¹⁴ M. Boratyńska, *Ustawa o uzgodnieniu płci a przygody transseksualistów w próżni legislacyjnej*, PiM 2015, nr 3, s. 56.

W polskim systemie prawnym brak jest przepisów regulujących postępowanie o uzgodnienie płci. Ustawa z dnia 10 września 2015 r. o uzgodnieniu płci (Sejm VII kadencji, druk nr 1469), w której określono procedurę i skutki uzgodnienia płci osób, których tożsamość płciowa różni się od płci wpisanej do aktu urodzenia, została zawetowana przez prezydenta i obecnie znajduje się w próżni legislacyjnej¹⁵. Istniejącą lukę w prawie od lat próbuje wypełnić Sąd Najwyższy (SN), wydając orzeczenia, na podstawie których kształtuje się pewien model procedowania w sprawach dotyczących uzgodnienia płci¹⁶. Model ten ewoluował, przechodząc od sprostowania aktu urodzenia w trybie nieprocesowym – do procesu o ustalenie prowadzonego na podstawie art. 189 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r., poz. 1805, ze zm.; dalej: k.p.c.). Ukształtowany ostatecznie schemat rozpoznawania spraw o uzgodnienie płci w trybie procesu o ustalenie nie wydaje się właściwy, a historia powinna zatoczyć koło, by sprawy te były rozpatrywane w trybie nieprocesowym, opartym na nowym postępowaniu o uzgodnienie płci. Wskazanie argumentów przemawiających za tym stanowiskiem należy poprzedzić przedstawieniem ewolucji – oddziałujących na siebie wzajemnie – stanowisk przedstawicieli doktryny i judykatury dotyczących tej kwestii.

1. Model *ex ante*

Pierwotnie postępowanie o uzgodnienie płci toczyło się w trybie nieprocesowym. Pierwszym rozstrzygnięciem odnoszącym się do uzgodnienia płci było orzeczenie sądu wojewódzkiego z dnia 24 września 1964 r. (II CR 515/64, LEX nr 1726970), w którym rozstrzygnięto, że zmiana płci stwierdzona przeprowadzonym zabiegiem operacyjnym powinna prowadzić do odpowiedniej zmiany aktu urodzenia poprzez sprostowanie aktu stanu cywilnego. Podkreślono, że sytuacja ta jest podobna do przypadku błędnego lub nieściśłego sporządzenia aktu stanu cywilnego i dlatego stosując analogię z ustawy, należy w myśl zasady *ubi eadem legis ratio, ibi eadem dispositio* rozstrzygnąć taką sprawę na zasadzie z art. 26 ust. 3 dekretu z dnia 8 czerwca 1955 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. z 1955 r. Nr 25, poz. 151; dalej: p.a.s.c. z 1955 r.)¹⁷

Jeszcze dalej w swoim rozstrzygnięciu poszedł SN w uchwale z dnia 25 lutego 1978 r. (III CZP 100/77, LEX nr 1104539), uznając, że w wypadku wyjątkowym sąd może sprostować akt urodzenia przez zmianę oznaczenia płci także przed przeprowadzeniem korekcyjnego zabiegu operacyjnego zewnętrznymi narządami płciowymi, jeżeli cechy nowo kształtującej się płci są przeważające i stan ten jest nieodwracalny. W uzasadnieniu uchwały stwierdzono, że wprowadzie prawo polskie nie normuje zmiany płci,

¹⁵ K. Urbanowicz, M. Bętkowska, *Prawne aspekty zmiany płci – uwagi na gruncie prawa polskiego oraz wybranych krajów europejskich*, MW 2018, nr 10, s. 106–107.

¹⁶ *Ibidem*, s. 100; S. Jastrzemska, *Konsekwencje zmiany płci przez jednego z małżonków dla bytu małżeństwa w świetle orzecznictwa trybunałów europejskich*, IE 2015, nr 3, s. 6–7.

¹⁷ Uzasadnienie orzeczenia sądu wojewódzkiego z 24.09.1964 r....

ale z przepisów Prawa o aktach stanu cywilnego wynika, że akty te powinny stwierdzać stan zgodny z prawdą. Zatem już z tej zasady można wnioskować, że dostosowanie zapisu o płci, zawartego w akcie urodzenia, do stanu rzeczywistego jest dopuszczalne, co wynika także z szeroko pojętej ochrony dóbr osobistych człowieka. Każda bowiem jednostka powinna mieć możliwość występowania w społeczeństwie z takimi cechami osobistymi (właściwościami), jakie rzeczywiście posiada.

Ponadto zdaniem SN – wobec braku unormowania samej zasady dopuszczalności zmiany płci w polskim prawie, co pociągnęło za sobą brak określenia także trybu ujawnienia nowej płci w dokumentach określających osobowość człowieka – do rozpoznawania spraw o uzgodnienie płci nie jest właściwy tryb procesowy. Tryb ten bowiem, zgodnie z zasadą dwustronności, zakłada istnienie dwóch przeciwstawnych podmiotów, w sprawie zaś o uzgodnienie właściwej płci człowieka brak jest drugiej strony. Według SN przeciwko zastosowaniu trybu nieprocesowego sprostowania aktu stanu cywilnego mogłaby przemawiać okoliczność, że w myśl art. 26 p.a.s.c. z 1955 r. o sprostowaniu sąd orzeka „w razie błędnego lub nieściślego jego sporządzenia”, zaś w wypadku zmiany płci akt sporządzono zgodnie ze stanem rzeczywistym. Pomimo tego tryb sprostowania aktu urodzenia przez ujawnienie w nim nowej płci należy uznać za właściwy, z tym że odnośne przepisy należy w takim wypadku stosować w drodze analogii, gdyż sytuacja, która się wytwarza na skutek zmiany płci, jest bardzo zbliżona do tej, która istnieje od początku w razie dokonania wadliwego wpisu.

Po tej uchwale w orzecznictwie sądowym na wiele lat utrwaliła się praktyka zmiany płci (w przypadku transseksualizmu) w trybie sprostowania aktu urodzenia. W doktrynie wskazywano jednak na niedopuszczalność stosowania w drodze analogii trybu sprostowania z uwagi na odmiennność stanów faktycznych przy sprostowaniu aktu urodzenia i przy zmianie płci związanej z występowaniem transseksualizmu. W szczególności podkreślono, że nie jest możliwe stosowanie trybu sprostowania aktu stanu cywilnego w takim przypadku, gdy określenie płci w akcie przestało odpowiadać rzeczywistemu stanowi na skutek zdarzeń zaistniałych po jego sporządzeniu¹⁸. W przypadku transseksualizmu w chwili urodzenia, a następnie sporządzenia aktu urodzenia płeć biologiczna dziecka nie budzi bowiem wątpliwości, zaś zaburzenia identyfikacji płciowej następują później. Zatem, zdaniem Mariana Filara, nie może być mowy o sprostowaniu aktu urodzenia, który w zakresie określenia płci nie był sporządzony ani błędnie, ani nieściśle. Dlatego art. 31 p.a.s.c. z 1955 r. nie może stanowić podstawy do orzekania o zmianie płci, a jego stosowanie jest przykładem niedopuszczalnej analogii *contra legem*¹⁹.

W piśmiennictwie podkreślano, że sprostować można tylko to, co było błędne od początku, tzn. już w dacie sporządzenia aktu, zaś późniejsze zmiany poszczególnych elementów stanu cywilnego lub innych danych ze skutkiem *ex nunc* powinny być rejestrowane w formie wzmianek marginesowych, które nie mają jednak nic wspólnego

¹⁸ Uzasadnienie uchwały SN z 8.05.1992 r., III CZP 40/92, LEX nr 162225.

¹⁹ M. Filar, *Transseksualizm jako problem prawny*, PS 1996, nr 1, s. 78–79; *idem*, *Prawne i społeczne aspekty transseksualizmu*, PiP 1987, z. 2, s. 75–76.

ze sprostowaniem²⁰. Zdaniem Andrzeja Zielonackiego stosowanie przepisów o sprostowaniu aktu urodzenia w drodze analogii nie wydaje się trafne ze względu zarówno na inną podstawę wniosku, jak i na skutki sprostowania (*ex tunc*), które w razie zmiany płci mogą działać tylko na przyszłość²¹. Żadna z instytucji unormowanych w ustawie – Prawo o aktach stanu cywilnego nie jest zatem przydatna do dokonania zmiany zapisu dotyczącego płci w akcie urodzenia transseksualisty. W przypadku żądania zmiany płci nie wchodzi w rachubę także uzupełnienie aktu urodzenia, gdyż akt urodzenia zainteresowanej osoby w swej treści obejmuje jej płeć, a żądanie dotyczy zmiany określenia płci²².

Analogicznemu stosowaniu przepisów o sprostowaniu aktu stanu cywilnego sprzeciwia się także art. 13 § 1 k.p.c., na tle którego rozstrzyganie sprawy w trybie postępowania nieprocesowego może opierać się tylko na wyraźnym przepisie ustawowym, którego w przypadku zmiany płci brak²³.

Poglądy wyrażone w piśmiennictwie spowodowały odejście od wskazanego stanowiska. W 1989 r. SN – powołując się na wskazaną argumentację przedstawicieli doktryny – stwierdził, że występowanie transseksualizmu nie daje podstawy do sprostowania w akcie urodzenia wpisu określającego płeć²⁴. Sąd Najwyższy, uzasadniając swoje stanowisko, stwierdził, że akty stanu cywilnego mają wyłącznie charakter deklaratoryjny, gdyż ich treść stwierdza jedynie stan prawny, jaki powstał z mocy określonych zdarzeń prawnych, lecz do rzędu tych zdarzeń nie można zaliczyć transseksualizmu, którego występowanie polega na zmianie stanu psychicznego, a nie stanu prawnego człowieka²⁵. Wskazane orzeczenie SN stanowiło regres od wcześniejszych stanowisk judykatury i zamknęło możliwość prawnej zmiany płci²⁶ w trybie nieprocesowym.

2. Model *de lege lata*

Niemożność zmiany płci poprzez sprostowanie aktu urodzenia spowodowała konieczność poszukiwania innych rozwiązań prawnych. W nauce prawa stwierdzono, że skoro integralność seksualna jest jednym z dóbr osobistych chronionych przez prawo cywilne, a osobie fizycznej przysługują prawa podmiotowe osobiste na tych dobrach,

²⁰ J. Litwin, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1961, s. 255, za: A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 49.

²¹ A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 51.

²² *Ibidem*, s. 50.

²³ *Ibidem*, s. 51.

²⁴ Uchwała SN w składzie 7 sędziów – zasada prawna z 22.06.1989 r., III CZP 37/89, LEX nr 3502.

²⁵ *Ibidem*, uzasadnienie.

²⁶ K. Osajda, *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące transseksualizmu* [w:] *Prawa osób transseksualnych. Rozwiązania modelowe a sytuacja w Polsce*, red. A. Śledzińska-Simon, Warszawa 2010, s. 115.

to osoba wykazująca cechy transseksualizmu może dochodzić swoich praw w drodze powództwa o ustalenie z art. 189 k.p.c.²⁷ Zdaniem Jerzego Pisulińskiego:

(...) podstawą takiego powództwa jest istnienie interesu prawnego, przez który rozumie się obiektywną potrzebę ochrony prawnej wobec niepewności stanu prawnego lub prawa. W razie zmiany płci interes prawny przejawiałby się w sprzeczności między stanem rzeczywistym a stanem wynikającym z wpisu w aktach stanu cywilnego, nie tylko ze względu na wpływ określenia płci na zakres praw i obowiązków danej osoby, ale również na możliwość spotykania się przez transseksualistów z przejawami nietolerancji i tym samym naruszenia ich dóbr osobistych²⁸.

Natomiast według Marka Safjana interes prawny w ustaleniu płci osoby transseksualnej wynika z samej tylko potrzeby prawidłowego ustalenia jej stanu osobistego²⁹.

Na tle tych poglądów judykatura ukształtowała obecną procedurę uzgodnienia płci. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 22 marca 1991 r. (III CRN 28/91, LEX 519375) stwierdził, że poczucie przynależności do danej płci może być uznane za dobro osobiste (art. 23 k.c.) podlegające ochronie w drodze powództwa o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c.³⁰ Przekonanie takie można wywieść m.in. z otwartego katalogu dóbr osobistych, istoty oraz rangi płci jako cechy określającej człowieka oraz mnogości sytuacji (choćby na gruncie prawnym), w których identyfikowanie się z daną płcią rodzi odmienne skutki prawne i ma doniosłe znaczenie³¹. Oparte na treści art. 189 k.p.c. powództwo ma charakter deklaratoryjny i zmierza do ostatecznego wprowadzenia jasności i pewności w sferze sytuacji prawnej osoby transseksualnej³². Według SN w przypadku ustalenia w wyroku, że nastąpiła zmiana płci człowieka, orzeczenie takie działa ze skutkiem *ex nunc* i jest podstawą do ujawnienia tej okoliczności w aktach stanu cywilnego w formie wpisu dodatkowego na podstawie art. 21 p.a.s.c. z 1986 r.³³

Nowy – procesowy tryb postępowania o uzgodnienie płci od początku budzi jednak wątpliwości co do strony pozwanej takiego procesu, realizacji zasady

²⁷ A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 51–52; podobnie: Z. Radwański, *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego Izba Cywilna i Administracyjna z dnia 22 czerwca 1989 r.*, III CZP 37/89, OSpIKA 1991, z. 2, poz. 35, s. 65; J. Leszczyński, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów Izby Cywilnej z dnia 22 czerwca 1989 r.* (III CZP 37/89), „Palestra” 1992, z. 3–4, s. 97, za: J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 112.

²⁸ J. Pisuliński, *Kwestia sprostowania w akcie urodzenia transseksualisty danych dotyczących płci. Glosa do uchwały SN z dnia 22 czerwca 1989 r.*, III CZP 37/89, PiP 1991, z. 6, s. 112–116.

²⁹ M. Safjan, *Glosa do postanowienia z dnia 22 marca 1991 r.* (III CRN 28/91), PS 1993, nr 2, s. 78–90.

³⁰ Tak też: wyrok SA w Krakowie z 30.04.2004r., I ACa 276/04, OSA 2004, z. 10, poz. 31; podobnie: C. Gromadzki, *Poczucie przynależności do danej płci jako kryterium przy zmianie oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualistów*, PS 1997, nr 10, s. 88, za: K. Osajda, *Transseksualizm w świetle prawa i praktyki sądów polskich*, PS 2004, nr 5, s. 152.

³¹ O. Kuśmirek, F. Sztandera, *Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r.*, I ACa 1830/15, MW 2017, nr 9, s. 279.

³² *Ibidem*, s. 282.

³³ Postanowienie SN z 22.03.1991 r., III CRN 28/91, LEX nr 519375; uchwała SN z 8.05.1992 r., III CZP 40/98, LEX nr 162225.

kontradictoryjności oraz charakteru powództwa i wyroku ustalającego płeć wydawanego na podstawie art. 189 k.p.c.

Występujący w doktrynie i judykaturze spór co do strony pozwanej takiego procesu jest związany zarówno z kręgiem osób występujących w tym charakterze, jak i z ich interesem prawnym. Jako stroną pozwaną wskazuje się rodziców, dzieci i małżonka osoby transseksualnej, kuratorów ustanowionych w ich miejsce, a nawet Skarb Państwa w osobie kierownika urzędu stanu cywilnego.

Według A. Zielonackiego w sprawach o zmianę płci stroną pozwaną powinni być rodzice (lub jeden z nich bądź ustanowiony w ich miejsce kurator) osoby żądającej zmiany płci lub jej małżonek (jeżeli osoba ta pozostaje w związku małżeńskim), jako że w sprawach dotyczących praw stanu stronami są zawsze osoby związane odpowiednimi stosunkami prawnorodzinnymi bądź ustanowiony w ich miejsce kurator³⁴. Innego zdania jest J. Pisuliński, który uważa, że nie chodzi tu o prawa stanu, a zatem nie wydaje się uzasadnione, aby jako strona pozwana występowali rodzice takiej osoby³⁵. Stanowisko to podziela Jerzy Ignatowicz, który stwierdza, że w procesie o uzgodnienie płci:

(...) niewłaściwe jest powoływanie się na zasady rządzące dochodzeniem stanu cywilnego, ponieważ stanowi on przedmiot tzw. spraw stanu cywilnego, regulujących sytuację prawną człowieka w rodzinie, która to sytuacja charakteryzuje się wzajemnością – prawu jednego z członków rodziny odpowiada prawo drugiego. W przypadku płci zaś, mamy do czynienia z prawem składającym się na stan osobisty człowieka, pozbawionym przymiotu owej wzajemności – gdzie zainteresowanym w funkcjonowaniu tego prawa jest jedynie podmiot dokonujący zmiany płci. Rodzice nie mają interesu prawnego dotyczącego realizowania przez ich dziecko prawa do płci, a ich faktyczne zainteresowanie ma charakter raczej interesu uczuciowego czy też moralnego³⁶,

zwłaszcza że płeć dziecka nie ma znaczenia dla treści praw i obowiązków rodziców wobec dziecka i wzajemnie. Zdaniem SN pozostaje ona bez wpływu na prawne relacje rodzice – dzieci, i to nie tylko po ustaniu władzy rodzicielskiej (w związku z pełnoletnością dziecka czy zawarciem przez nie związku małżeńskiego), lecz także po ustaniu

³⁴ A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 52–53; tak też SN, który stwierdził, co następuje: „stronami są zawsze, albo prawie zawsze, osoby związane odpowiednimi stosunkami prawnorodzinnymi, np. małżonkowie w procesie o rozwód (art. 56 § 1 k.r.o.), unieważnienie małżeństwa (art. 10 § 2, art. 11 § 2, art. 12 § 2, art. 14 § 3, art. 15 § 2 k.r.o.), ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa (art. 1 § 1 k.r.o.), rodzice i dzieci w sprawach o ustalenie ojcostwa (art. 84 k.r.o.), o zaprzeczenie pochodzenia dziecka (art. 63, 66 k.r.o.). Zdaniem Sądu Najwyższego można więc uznać, że w sprawach o zmianę płci stroną pozwaną powinny być rodzice osoby żądającej zmiany płci. W przypadku zaś śmierci rodziców (albo jedno z nich) powództwo powinno być wytoczone przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd. Za tym stanowiskiem przemawiają znów rozwiązania ustawowe dotyczące praw stanu cywilnego, zwłaszcza przepisy dotyczące kuratora ustanowionego przez sąd w razie śmierci pozwanego (art. 19 § 1 k.r.o. dotyczący unieważnienia małżeństwa, art. 70 § 2 dotyczący zaprzeczenia ojcostwa, art. 82 § 3 k.r.o. co do unieważnienia uznania dziecka, art. 84 § 2 k.r.o. odnośnie do ustalenia ojcostwa i art. 125 § 2 k.r.o. co do rozwiązania przysposobienia)”; uzasadnienie uchwały SN z 22.09.1995 r., III CZP 118/95, LEX nr 9240.

³⁵ J. Pisuliński, *Kwestia sprostowania w akcie urodzenia transseksualisty danych dotyczących płci. Glosa do uchwały SN z dnia 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89*, PiP 1991, z. 6, s. 112–116.

³⁶ J. Ignatowicz, *Glosa do uchwały SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95*, OSP 1996, z. 4, poz. 78.

obowiązku alimentacyjnego w relacji rodzice – dziecko, i po ewentualnym powstaniu obowiązku alimentacyjnego dziecka w stosunku do rodziców. Prawo nakazuje bowiem rodzicom jednakowe traktowanie dzieci obojga płci³⁷. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 10 stycznia 2019 r. (II CSK 371/18, LEX nr 2616188) podkreślił, że:

(...) przyjęte w judykaturze rozwiązanie jest próbą znalezienia drogi realizacji ochrony prawnej w zakresie ustalenia zmiany płci w warunkach luki prawnej przez wykorzystanie w tym celu założeń powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.) i konieczne dostosowanie do konstrukcji procesu jako postępowania dwustronnego. Wskazanie rodziców jako osób mających występować po stronie pozwanej – stanowiące pewną jedynie analogię do zasad rządzących postępowaniami procesowymi ze stosunków rodzinnych (art. 425–458 k.p.c. w związku z właściwymi przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego) – nie jest przejawem założenia, że rodzice osoby dochodzącej ustalenia zmiany płci są prawnie zainteresowani sposobem realizacji prawa do płci przez ich dziecko, lecz służy wyłącznie temu, aby formalnie dochować zasady dwustronności procesu. Występowanie rodziców w charakterze pozwanych w sprawie z powództwa ich dziecka o ustalenie zmiany jego płci nie oznacza, że bez ich udziału nie można by rozstrzygnąć w tej sprawie z powodu ich powiązania z przedmiotem procesu, lecz jedynie to, że dzięki temu sprawa ta może być rozstrzygnięta w procesie jako takim. Takie samo uzasadnienie ma rozwiązanie zakładające, że w razie śmierci rodziców powództwo o ustalenie zmiany płci powinno być wytoczone przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd.

Zatem w obecnym stanie prawnym uprawnienia rodziców wynikają jedynie z dążenia do czystości konstrukcji prawnych związanych z koniecznością istnienia dwóch stron procesu, a nie z potrzeby ochrony realnego interesu prawnego³⁸. Dlatego w piśmiennictwie wskazuje się, że przyjęta w drodze orzecznictwa ścieżka sądowej zmiany płci w nieuzasadniony, nieusprawiedliwiony żadnymi konstytucyjnymi wartościami sposób ogranicza prawo do prywatności osoby dokonującej tej zmiany³⁹. Anna Śledzińska-Simon zauważa, że określenie tożsamości płciowej jest wyrazem osobistych przeżyć, które są uwarunkowane jednostkowo (osobniczo). Osoba, która wykaże, że istnieje rozbieżność między płcią metrykalną a tożsamością płciową, ma prawo

³⁷ Zdaniem SN, „jeśli rodzice emocjonalnie nie akceptują transseksualizmu swojego dziecka, to orzeczenie sądowe ustalające inną płeć dziecka niż ta, którą przypisują mu rodzice, nie jest w stanie tego zmienić. Jeśli rodzice akceptują transseksualizm swojego dziecka i wspierają go w dążeniu do ujawnienia w rejestrze stanu cywilnego innej niż wpisana tam płci, to prowadzenie przeciwko nim procesu na podstawie art. 189 k.p.c. kłóci się z ogólnymi zasadami udzielania ochrony prawnej na tej podstawie. Udzielenie transseksualście ochrony prawnej w relacji do rodziców mogłoby mieć miejsce na zasadach ogólnych (art. 24 k.c.), przez nakazanie lub zakazanie im (jako pozwany naruszającym dobra osobiste powoda) określonych zachowań zagrażających lub godzących w te dobra. Wyrok wydany w takiej sprawie z całą pewnością nie jest podstawą czynienia jakichkolwiek wpisów w aktach stanu cywilnego. Jego znaczenie nie wykracza poza podmioty, których dotyczy”; uzasadnienie wyroku SN z 6.12.2013 r., I CSK 146/13, LEX nr 1415181.

³⁸ W. Brzozowski, *Opinia w sprawie projektu ustawy o uzgodnienie płci*, Prz. Sejm. 2013, nr 6, s. 120.

³⁹ J. Karakulski, J. Pyłko, *Wątpliwości konstytucyjne w zakresie sądowej procedury zmiany płci*, IPP TBSP UJ 2017, nr 2, s. 77.

do uznania w świetle prawa za osobę przynależącą do płci zgodnej z deklarowaną tożsamością⁴⁰. Postępowanie o uzgodnienie płci nie ma zatem charakteru spornego⁴¹.

Zaden z przepisów ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1359, ze zm.; dalej: k.r.a.) czy kodeksu postępowania cywilnego nie przewiduje ponadto ogólnej kategorii kuratora dla zmarłego w postępowaniu dotyczącym praw stanu. Trudno zatem ustalić, na jakiej podstawie prawnej zostaje ustanowiony kurator zmarłych rodziców powoda w procesie o ustalenie płci⁴², zwłaszcza że obowiązki, które można by powiązać z przedmiotem postępowania w takiej sprawie, nie podlegają dziedziczeniu, a zatem po śmierci rodziców transseksualisty nie może być mowy o wyznaczeniu pozwanych dla sprawy o ustalenie zgodnie z zasadami ogólnego następstwa prawnego wynikającego ze spadkobrania po nich⁴³.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 grudnia 2013 r. potwierdził krąg osób posiadających legitymację bierną w procesie o ustalenie płci w postaci małżonka i dzieci osoby transseksualnej. Sąd Najwyższy stwierdził, że istota więzi prawnych między transseksualistą występującym o ustalenie przynależności do płci, a jego małżonkiem i dziećmi decyduje nie tylko o koniecznym charakterze współuczestnictwa między tymi osobami (art. 72 § 2 k.p.c.), ale i o jego kwalifikowanej, jednolitej postaci (art. 73 k.p.c.). Przypisana człowiekowi płeć nie ma znaczenia dla jego praw i obowiązków wobec krewnych i powinowatych, natomiast – zdaniem SN wyrażonym w uzasadnieniu wyroku – ma znaczenie dla zdolności do zawarcia związku małżeńskiego oraz dla rodzicielstwa. W związku małżeńskim mogą pozostawać tylko osoby różnej płci (art. 1 § 1 k.r.o.), dlatego problemy wynikające z transseksualizmu jednego z małżonków, jeśli spowodowały trwałe i zupełny rozkład pożycia w związku małżeńskim zawartym przez taką osobę, mogą uzasadniać rozwiązanie zawartego przez nią małżeństwa przez rozwód (art. 56 k.r.o.). Skutek orzeczenia o uzgodnieniu płci osoby transseksualnej nie pozostaje zatem bez wpływu na ewentualny związek małżeński, w którym taka osoba może pozostawać lub w który zamierzałaby wstąpić. Istniejące małżeństwo osoby transseksualnej staje się w takiej sytuacji małżeństwem jednopłciowym⁴⁴.

Ponadto, zdaniem SN,

(...) w życiu dorosłym płeć determinuje te role społeczne, które człowiek może wykonać tylko jako osoba określonej płci (męża albo żony, ojca albo matki). Prawidłowe ich wypełnienie ma znaczenie nie tylko dla wspólnoty rodzinnej, ale i państwowej. Z tego względu prawo określa, pomiędzy jakimi osobami może być zawarte małżeństwo (art. 1 § 1, art. 10, art. 11 § 1, art. 13 § 1, art. 14 § 1, art. 15 § 1 k.r.o.), ale też kreuje instytucje, które mają zagwarantować wypełnienie zadań, które wspólnota państwowa przypisuje więzom stworzonym przez

⁴⁰ A. Śledzińska-Simon, *Prawna sytuacja osób transpłciowych w Polsce* [w:] *Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce. Raport z badań i propozycje zmian*, red. W. Dynarski, K. Śmiszek, Warszawa 2013, s. 163–164.

⁴¹ A. Śledzińska-Simon, *Prawna sytuacja osób...*, s. 168–169.

⁴² J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 175.

⁴³ Uzasadnienie wyroku SN z 6.12.2013 r., I CSK 146/13, LEX nr 1415181.

⁴⁴ M. Młot, *Sytuacja prawna osób transseksualnych pozostających w związku małżeńskim*, KPP 2016, nr 2, s. 205–206.

złożenie oświadczenia woli o jego zawarciu (o macierzyństwie – art. 61⁹–61¹⁶ k.r.o. i ojcostwie – art. 62–86 k.r.o., w tym w przepisach o uznaniu dziecka – art. 73 § 1 k.r.o.)⁴⁵.

Według SN:

(...) płeć determinuje status matki i ojca w ich relacjach z dzieckiem, które prawo obejmuje ochroną, choć kształtowane są naturalnie. Ustalenie przynależności ojca albo matki dziecka do innej płci niż na to wskazuje wypełniona przez tę osobę rola w procesie poczęcia i narodzin ma zatem znaczenie dla dziecka, bo dotyczy osoby, od której przypisze się mu pochodzenie. Przy wydaniu takiego wyroku należy zatem uwzględnić nie tylko dążenie transseksualisty do uzgodnienia przypisanej mu płci metrykalnej z psychicznym poczuciem płci, ale i okoliczności leżące po stronie dziecka, a mianowicie jego szeroko rozumianą gotowość do znalezienia się w takiej sytuacji, że w swoim rodzicu ma widzieć osobę innej płci, niż wypełniona przez tę osobę rola w procesie poczęcia i narodzin dziecka, a być może także w wychowaniu dziecka, na jakichś etapach jego życia⁴⁶.

Zmiana płci metrykalnej rodzica wywołuje skutki nie tylko w sferze zdrowia psychicznego dziecka transseksualisty, lecz także w jego sferze prawnej⁴⁷. Wiąże się bowiem z ustaleniem pochodzenia dziecka, a także z oceną, czy zmiana płci rodzica nie jest sprzeczna z dobrem dziecka⁴⁸. Przez wydanie orzeczenia ustalającego płeć nie dochodzi natomiast do zmiany zakresu władzy rodzicielskiej, kontaktów z małoletnim czy też obowiązku alimentacyjnego⁴⁹.

W uzasadnieniu wyroku z dnia 10 stycznia 2019 r. SN podkreślił natomiast, że:

(...) podobnie jak to jest również w przypadku rodziców – dzieci osoby dochodzącej ustalenia zmiany jej płci nie mają związku z przedmiotem procesu. Przedmiotem tym jest prawo do płci ich rodzica, a nie stosunki rodzicielstwa zachodzące między nimi a ich rodzicem. Istota więzi prawnych między osobą, która dochodzi ustalenia zmiany płci, a jej dziećmi, nie może więc nie tylko być źródłem ich biernego współuczestnictwa koniecznego w procesie o takie ustalenie, lecz nie jest nawet źródłem ich biernej legitymacji procesowej w tym procesie.

Wskazane stanowisko SN jest trafne.

W piśmiennictwie podkreśla się, że w procesie o ustalenie powód musi udowodnić, że ma interes prawny przeciwko konkretnemu pozwanemu, tj. osobie, która niekoniecznie będąc stroną stosunku prawnego lub prawa objętego *petitum* pozwu, pozostaje w takim związku z tym stosunkiem prawnym, że stwarza przynajmniej potencjalne zagrożenie prawnie chronionym interesom powoda. Z samej istoty procesu cywilnego jasno wynika, że pomiędzy stronami oznaczonymi w pozwie powinien istnieć spór, co w przypadku procesów wytaczanych przez osoby transseksualne wydaje się nieuzasadnione⁵⁰. Liczne orzeczenia SN dowodzą, że w procesie o ustalenie płci

⁴⁵ Uzasadnienie wyroku SN z 6.12.2013 r...

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 236.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 238.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 239.

⁵⁰ W. Brzozowski, *Opinia w sprawie projektu ustawy o uzgodnienie płci*, Prz. Sejm. 2013, nr 6, s. 191–192.

trudno jest nie tylko udowodnić istnienie interesu prawnego pozwanych, lecz także wskazać osoby legitymowane biernie. Edmund Wengerek zauważa, że „nie ma interesu prawnego, gdy nie jest wiadoma osoba, przeciwko której roszczenie mogłoby być skierowane”⁵¹. Legitymacja procesowa w procesie o ustalenie stosunku prawnego lub prawa nie jest związana ściśle z podmiotami stosunku prawnego, którego ustalenia domaga się powód. Powód musi jednak wykazać, że właśnie przeciwko pozwanemu ma interes prawny w ustaleniu⁵². „Zagrożenie” prawom powoda musi zatem pochodzić od pozwanego. Jeżeli ta przesłanka nie zachodzi, powództwo wobec braku legitymacji biernej pozwanego powinno ulec oddaleniu, co jest szczególnie ważne przy powództwach o ustalenie praw bezwzględnych – nieograniczonych (absolutnych)⁵³. W zasadzie nie ma więc podstaw prawnych, na podstawie których rodzice mogliby mieć roszczenie o naruszenie dóbr osobistych w związku ze zmianą płci swojego dziecka⁵⁴. W judykaturze uznano jednak, że szczególna więź rodziców z dzieckiem, która przysługuje w prawidłowo funkcjonującej rodzinie zarówno dziecku, jak i rodzicom, może być uznana za dobro osobiste podlegające ochronie prawnej przewidzianej w art. 24 § 1 k.c.⁵⁵ W doktrynie stwierdzono, że w związku z tym można by mówić o naruszeniu dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Jednakże wykorzystanie środków ochrony tego prawa wiązałoby się z dodatkowym pogłębieniem rodzinnego konfliktu i jeszcze większym osłabieniem więzi. Ponadto osoba, która zmienia płeć, nie działa w sposób zawiniony, dlatego nie można stwierdzić, że dochodzi do powstania krzywdy⁵⁶.

Należy nadmienić, że w piśmiennictwie i judykaturze z kręgu podmiotów legitymowanych biernie w procesie o ustalenie płci nie wykluczano nawet Skarbu Państwa (kierownika urzędu stanu cywilnego). Zastrzegano przy tym, że Skarb Państwa jest wprawdzie podmiotem praw i obowiązków tylko w odniesieniu do kwestii majątkowych (art. 34 k.c.), jednakże SN pośrednio zaakceptował występowanie Skarbu Państwa w sprawach o prawa niemajątkowe. Wskazywano, że udział kierownika urzędu stanu cywilnego byłby celowy z tego względu, że kierownik ten, prowadząc księgi stanu cywilnego, dąży do zachowania prawdy obiektywnej, będącej jedną z naczelných zasad panujących w zakresie aktów stanu cywilnego⁵⁷. Stanowisko to poparł Konrad Osajda, który uważa, że kierownik urzędu stanu cywilnego powinien z urzędu dbać o prawdziwość danych ujawnionych w aktach stanu cywilnego oraz jest zobowiązany do zachowania prawdy obiektywnej w księgach, a wynik procesu ma do tej prawdy

⁵¹ E. Wengerek, *Powództwo o ustalenie*, RPIe 1959, nr 1, s. 15.

⁵² *Ibidem*, s. 20.

⁵³ *Ibidem*, s. 20–21.

⁵⁴ J. Haberko, A. Agaciak, *Współczesne wyzwania prawa rodzinnego w kontekście problemu zmiany płci* [w:] *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Warszawa 2015, s. 140.

⁵⁵ Wyrok SA w Gdańsku z 23.09.2005 r., I ACa 554/05, LEX nr 193128.

⁵⁶ J. Haberko, A. Agaciak, *Współczesne wyzwania prawa...*, s. 140.

⁵⁷ A. Zielonacki, *Zmiana płci...*, s. 53; zob. także: uchwała SN w składzie 7 sędziów z 10.11.1986 r., III CZP 17/86, OSNCP 1987, z. 10, poz. 145; uzasadnienie uchwały SN z 22.09.1995 r....

doprowadzić⁵⁸. Jednakże zdaniem SN kierownik urzędu stanu cywilnego, jakkolwiek jest zobowiązany do czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego oraz prowadzenia ksiąg stanu cywilnego zgodnie z istotnym stanem rzeczy, nie jest związany z osobą wnoszącą powództwo węzłami prawnorodzinnymi⁵⁹. Całkowity brak po stronie kierownika urzędu stanu cywilnego zainteresowania w wyniku takiego procesu sprawia, że takiego rozwiązania nie sposób byłoby pogodzić z zasadami rządzącymi uczestnictwem stron w procesie⁶⁰.

Z przywołanej argumentacji wynika, że w procesie o ustalenie płci zwyczajnie brak jest podmiotu, który mógłby być legitymowany biernie, co dowodzi wadliwości tego modelu postępowania jako właściwego dla zmiany oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualisty⁶¹.

Wychodząc poza wspomniane problemy związane z wyznaczaniem strony pozwanej i brakiem faktycznego po ich stronie interesu prawnego (czy też z naruszeniem prawa do prywatności poprzez zmuszanie osoby transpłciowej do ujawnienia transpłciowości wobec rodziców oraz o skutku w postaci skonfliktowania rodziny), praktyka orzecznicza wskazuje na dwie kwestie sprzeczne z zasadami procesu: naruszenie kontradyktoryjności i prawdy formalnej oraz odejście od orzekania o kosztach⁶². W doktrynie podkreśla się, że nie ma żadnych wątpliwości, że proces cywilny jest oparty na zasadzie kontradyktoryjności i prawdy formalnej, co oznacza, iż to od stron sporu zależy to, czy przedstawią dowody na poparcie swych racji (a jeśli tak, to jakie) i na podstawie jakich źródeł chcą udowodnić fakty zawarte w pozwie. Sąd zaś – przynajmniej co do zasady – nie posiada inicjatywy dowodowej, poza wyraźnie wskazanymi w kodeksie postępowania cywilnego wyjątkami, do których art. 189 k.p.c. nie należy. Jeżeli strona pozwana uznaje powództwo, postępowania w ogóle się nie prowadzi, a sąd orzeka zgodnie z żądaniem pozwu. Tymczasem w procesach o ustalenie płci sądy z urzędu dopuszczają dowód z opinii biegłego, niezależnie od zgłoszenia takiego wniosku przez którąkolwiek ze stron, w tym także w przypadku uznania powództwa przez pozwanych rodziców powoda⁶³.

Kolejną kwestią wpływającą na tryb postępowania o uzgodnienie płci jest charakter prawny powództwa oraz wyroku ustalającego płęć. Łukasz Błaszczak słusznie zauważa, że powództwo o uzgodnienie płci ma charakter hybrydowy – łączący w sobie powództwo o ustalenie i o ukształtowanie. Żądanie takiego powództwa nie sprowadza się bowiem jedynie do ustalenia przynależności do określonej płci, lecz ocena tej przynależności jest *de facto* żądaniem zmiany sytuacji prawnej (płci w znaczeniu prawnym, tzw. metrykalnym ze wszystkimi z tego wynikającymi konsekwencjami). Żądanie

⁵⁸ Ewentualnie stroną pozwaną mogłaby zostać każda osoba kwestionująca płęć transseksualisty i jego prawo do ustalenia płci, tak: K. Osajda, *Transseksualizm w świetle prawa...*, s. 159–160.

⁵⁹ Uzasadnienie uchwały SN z 22.09.1995 r....

⁶⁰ J. Ignatowicz, *Glosa do uchwały SN z dnia 22 września 1995 r....*

⁶¹ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 177.

⁶² M. Szeroczyńska, A. Śledzińska-Simon, *Założenia zmian prawnych dotyczących osób transpłciowych w prawie polskim [w:] Sytuacja prawna...*, s. 188–189.

⁶³ *Ibidem*; J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 177.

w tym wypadku jawi się więc nie tylko jako żądanie w przedmiocie ustalenia, lecz także jako żądanie kształtujące⁶⁴.

W doktrynie trafnie wskazuje się również na charakter wyroku ustalającego, podkreślając, że ustalenie stosunku prawnego lub prawa w drodze orzeczenia sądowego wydanego na podstawie art. 189 k.p.c. ma na celu potwierdzenie istniejącego stanu w sferze prawnej i nie zmierza ani do jego zmiany, ani do ustanowienia lub zniesienia jego elementów. Wyrok ustalający nie wnosi niczego nowego do sytuacji prawnej stron postępowania, lecz deklaruje jedynie, że dany stosunek prawny lub prawo istnieją albo nie⁶⁵. Ustalając istnienie lub nieistnienie stosunku prawnego lub prawa, sąd potwierdza, że one istnieją lub nie istnieją, nic nie wnosząc do ich treści i zakresu, ani nie dokonując żadnych zmian podmiotowych⁶⁶. Tymczasem wyrok sądu ustalający płeć osoby transseksualnej wydany na podstawie art. 189 k.p.c. ustala nowy stan prawny i wywołuje skutek prawny *ex nunc*. W ten sposób wyrok ustalający, mający co do zasady charakter deklaratoryjny, staje się w przypadku ustalenia płci wyrokiem konstytutywnym, kształtującym prawo ze skutkiem na przyszłość, co przeczy istocie wyroku wydawanego na mocy art. 189 k.p.c.⁶⁷

Takie ujęcie charakteru prawnego wyroku o ustalenie płci i jego skuteczności w czasie musi prowadzić do wniosku, że płeć człowieka jest podzielna w czasie, tj., że transseksualista K/M⁶⁸ pozostaje przez określony czas kobietą, a dopiero później – i to od sztucznie określonego momentu, bo od uprawomocnienia się wyroku ustalającego płeć – staje się mężczyzną⁶⁹ (bądź odwrotnie). Wniosek taki jest jednak sprzeczny z niekwestionowanym w doktrynie poglądem, że prawa stanu, w tym płeć, mają charakter niepodzielny⁷⁰. Dlatego stosowany *de lege lata* tryb procesowy ustalenia płci jest nie tylko sztuczny, lecz także prawnie nieuzasadniony⁷¹. Ze wskazanych względów należy rozważyć zmianę trybu postępowania o uzgodnienie płci. Naturalnie nasuwa się tu tryb nieprocesowy, w którym może występować nawet jeden uczestnik postępowania.

⁶⁴ Ł. Błaszczak, *Charakter prawny powództwa o zmianę płci. Dylematy na gruncie prawa procesowego cywilnego*, WSE 2015, nr 9, s. 148–150.

⁶⁵ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 178.

⁶⁶ E. Warzocha, *Ustalenie stosunku prawnego lub prawa w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1982, s. 18, 188.

⁶⁷ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*

⁶⁸ „Prawo do bycia kobietą w przypadku transseksualisty M/K albo prawo do bycia mężczyzną w przypadku transseksualisty K/M”, J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 179.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 180.

⁷⁰ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 180; A. Szczerba, *Zmiana danych w akcie stanu cywilnego osób transseksualnych. Komentarz do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 16.07.2008, II OSK 845/07*, <http://www.prawaczlowieka.uw.edu.pl/index.php?orzeczenie=cb6c53bcb82b2a866cdad97967e79a974478a88-b0> [dostęp: 10.03.2022].

⁷¹ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 181.

3. Model *de lege ferenda*

Systemowo dla ochrony praw osobistych transseksualistów właściwszy jest tryb nieprocesowy, w którym przy rozpoznawaniu spraw i orzekaniu w większym stopniu uwzględnia się okoliczności ze sfery interesu publicznego, poza samym interesem prawnym uczestników postępowania⁷².

W postępowaniu nieprocesowym interes prawny nie wynika na ogół z naruszenia lub zagrożenia sfery prawnej zainteresowanego, lecz z pewnych zdarzeń prawnych, które wywołują konieczność uregulowania wiążących się z nim stosunków prawnych i stwarzają obiektywną potrzebę wszczęcia postępowania lub wzięcia w nim udziału⁷³.

To właśnie prawo do tożsamości płciowej (skorelowane na płaszczyźnie stanu faktycznego z dokonaną zmianą płci biologicznej, będącą korzystaniem z wynikającego z art. 47 Konstytucji RP *in fine* prawa do samostanowienia), połączone z obowiązkiem respektowania przez państwo prawa zmian zachodzących w świecie – o ile wynikają one właśnie z korzystania przez jednostkę z przyznaných jej uprawnień (art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP i art. 47 Konstytucji RP *in fine*), a nie stanowią postępowania *contra legem* – dają materialnoprawną podstawę żądania przez jednostkę prawnego uznania tej zmiany⁷⁴.

W doktrynie stwierdzono, że uprawnienie osoby do żądania prawnego uznania dokonanej przez nią zmiany płci może wynikać z dwóch sytuacji niezgodności stanu faktycznego ze stanem prawnym. Pierwszą okolicznością, aktualizującą owo uprawnienie jednostki, jest istniejący błąd w dokumentach urzędowych polegający na tym, że jednostka od początku powinna zostać zakwalifikowana jako przynależąca do płci przeciwnej (zgodnie z istniejącymi w chwili urodzenia standardami wyznaczania płci dziecka). Drugą z nich jest sytuacja, w której jednostka dokonała całkowitej medycznej (w tym chirurgicznej) zmiany płci⁷⁵.

Kwestia interesu prawnego w postępowaniu o uzgodnieniu płci wiąże się z sytuacją osobistą transseksualisty jako częścią jego stanu prawnego. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 stycznia 2019 r. stwierdził, że:

(...) na sytuację prawną osoby w rodzinie składają się jej prawa względem innych osób w rodzinie, mające charakter wzajemny, podczas gdy na jej sytuację osobistą składają się prawa, które nie mają charakteru wzajemnego, lecz indywidualny, tj., w ich funkcjonowaniu interes

⁷² Por. uzasadnienie wyroku SN z 6.12.2013 r., I CSK 146/13, LEX nr 1415181.

⁷³ T. Rowiński, *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971, s. 144; E. Marszałkowska-Krześ [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. eadem, Legalis 2018, art. 510 k.p.c., nb 1; postanowienie SN z: 4.01.2012 r., III CZ 78/11, LEX nr 1147769; 21.06.2006 r., I CK 329/05, LEX nr 488999; uzasadnienie uchwały SN z 19.02.1981 r., III CZP 2/81, OSNCP 1981, nr 8, poz. 144; orzeczenie SN z 7.10.1947 r., C.II. 374/47, OSN 1948, nr 2, poz. 48; uzasadnienie uchwały SN z 18.12.1974 r., III CZP 88/74, OSNCP 1976, nr 1, poz. 4; uzasadnienie postanowienia SN z 28.06.1976 r., III CRN 91/76, OSNCP 1977, nr 3, poz. 52; postanowienie SN z 30.07.1968 r., II CZ 139/68, OSNCP 1969, nr 5, poz. 96; wyrok SN z 27.02.1967 r., II CR 470/66, OSNCP 1967, nr 9, poz. 167.

⁷⁴ J. Karakulski, J. Pyłko, *Wątpliwości konstytucyjne...*, s. 70–71.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 67.

ma tylko dana osoba, jako podmiot tych praw. Do drugiej kategorii praw, tworzących sytuację osobistą osoby, należy prawo do płci, tj. prawo do identyfikowania jej jako kobiety albo mężczyzny. Charakter praw osobistych, w tym prawa do płci, przesądza o tym, że interes w ustaleniu płci lub ustaleniu jej zmiany ma wyłącznie podmiot tego prawa. Inaczej mówiąc, skoro zainteresowanym w funkcjonowaniu takiego prawa jest tylko podmiot tego prawa, to rozstrzygnięcie o płci lub jej zmianie powinno następować wyłącznie z udziałem tego podmiotu. Ewentualny wzgląd na dobro innych osób, w szczególności dzieci osoby dochodzącej stwierdzenia zmiany płci, może mieć jedynie znaczenie materialnoprawne, tj., dotyczy sfery zbadania zasadności żądania i nie stanowi o potrzebie udziału we właściwym postępowaniu tych osób, podobnie jak wzgląd na dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków może wpływać na ocenę zasadności żądania rozwodu (art. 56 § 2 k.r.o.), lecz nie uzasadnia ich udziału w procesie rozwodowym po którejś ze stron.

Ponadto podkreśla się, że prawidłowe ustalenie stanu osobistego i cywilnego leży nie tylko w interesie osoby bezpośrednio zainteresowanej, lecz także w interesie publicznym, a dane składające się na stan osobisty i cywilny jednej osoby mogą wpływać na skuteczność praw innych osób⁷⁶. Dlatego zmiana płci jednego człowieka nie jest zdarzeniem dotyczącym wyłącznie jego dóbr osobistych. Fakt ten może mieć doniosłość także dla praw stanu i dóbr osobistych innych osób⁷⁷. Dotyczy to ukształtowania stosunków prawnorodzinnych i interesów współmałżonka osoby transseksualnej (w kontekście istniejącego lub przyszłego małżeństwa) oraz interesu i potrzeb dzieci⁷⁸.

Jednakże interes prawny wnioskodawcy w postępowaniu o uzgodnienie płci jest na tyle zindywidualizowany oraz szczególnie, że interesy prawne osób trzecich, nawet najbliższych, mają charakter jedynie pośredni i uboczny, co nie znaczy, że członkowie rodziny byłiby wyłączeni z udziału w sprawie⁷⁹. Interes pośredni pozostaje obok istoty oraz skutków mającego zapaść w danej sprawie rozstrzygnięcia⁸⁰. Jest to sytuacja, w której mimo że przedmiotem postępowania nie są prawa lub obowiązki danej osoby, to zapadłe rozstrzygnięcie wywrze skutek w sferze prawnej tej osoby. Chodzi więc o osoby, których praw dotyczy wynik postępowania, choć to nie prawa tych osób są bezpośrednim przedmiotem postępowania⁸¹. W sprawach, które ze swej istoty dotyczą praw niemajątkowych dla przyjęcia, że dany podmiot jest zainteresowany w rozumieniu art. 510 k.p.c., rozstrzygające znaczenie powinno mieć ustalenie, że okoliczności powołane dla uzasadnienia, że jest się zainteresowanym w sprawie, usprawiedliwiają wniosek, że dana osoba swoje prawa niemajątkowe wiąże z wynikiem konkretnego postępowania⁸².

⁷⁶ J. Lipski, *Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny*, ZP BAS 2014, nr 3, s. 55–56.

⁷⁷ Z. Radwański, *Glosa do uchwały...*, s. 66.

⁷⁸ J. Haberko, A. Agaciak, *Współczesne wyzwania prawa...*, s. 135–138.

⁷⁹ M. Boratyńska, *Ustawa o uzgodnieniu płci...*, s. 60–61.

⁸⁰ A. Miączyński, *Ochrona praw jednostki w postępowaniu nieprocesowym*, ZNUJ PP 1979, z. 85, s. 47.

⁸¹ P. Ryłski, *Uczestnik postępowania nieprocesowego – zagadnienia konstrukcyjne*, Warszawa 2017, s. 234–247; postanowienie SN z 16.02.1963 r., III CR 195/62, OSNCP 1964, nr 1, poz. 19.

⁸² Postanowienie SN z 20.12.1974 r., II CZ 163/74, LEX nr 7633.

Perspektywa unormowania postępowania o uzgodnienie płci w trybie nieprocesowym rodzi pytanie o miejsce tej regulacji w systemie prawnym. Możliwe są dwa rozwiązania. Pierwsze to umiejscowienie postępowania o uzgodnienie płci w kodeksie postępowania cywilnego wśród postępowań nieprocesowych z zakresu prawa osobowego. Drugie zaś – uregulowanie go w odrębnej ustawie pozakodeksowej, co miało miejsce w ustawie o uzgodnieniu płci z 2015 r. W ustawie takiej unormowano by wszystkie kwestie związane z uzgodnieniem płci, także karnoprawne i administracyjne. Bardziej odpowiednie wydaje się drugie rozwiązanie, gdyż nowelizacja obowiązujących ustaw może – zdaniem J. Ostojkiej – okazać się niewystarczająca. Stosowna regulacja będzie bowiem musiała określać nie tylko procedurę zmiany płci metrykalnej, lecz przede wszystkim przesłanki tej zmiany, mające charakter materialnoprawny: „Mając na względzie specyfikę i zakres regulacji, a także swoistą wrażliwość opisywanej materii, jej wprowadzanie do systemu w drodze zmiany obowiązujących przepisów może odbyć się ze szkodą dla przejrzystości przyjętych unormowań”⁸³. Wydaje się, że sprawy o uzgodnienie płci będą mieć na tyle wyjątkowy charakter, że w ustawie powinno się precyzyjnie określić uczestników postępowania, podobnie jak np. w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie. Uczestnikami powinny być – obok wnioskodawcy – osoby, których praw i dóbr osobistych pośrednio będzie dotyczyć postanowienie sądu, np. małżonek, dzieci czy rodzice wnioskodawcy⁸⁴.

Podsumowanie

Zgodnie z zasadą *ubi eadem legis ratio, ibi eadem dispositio* sądy, starając się zadość uczynić oczekiwaniom osób transseksualnych, od lat stosują „kreatywną” wykładnię przepisów nieprzeznaczonych do normowania problemów będących konsekwencją transseksualizmu⁸⁵. Skonstruowany na podstawie judykatury model sądowej zmiany płci oparty na powództwie o ustalenie budzi poważne wątpliwości co do trybu postępowania, związane z charakterem tego powództwa i wydawanego wyroku, ze stroną

⁸³ J. Ostojka, *Sądowa zmiana płci...*, s. 248.

⁸⁴ J. Lipski, *Uwagi dotyczące poselskiego...*, s. 54–55; Z. Radwański, *Glosa do uchwały...*, s. 66, za: K. Rozental, *O zmianie płci metrykalnej de lege ferenda*, PiP 1991, z. 10, s. 70. W doktrynie podkreśla się, że skutkiem orzeczenia powinno być wydanie nowego aktu urodzenia zawierającego aktualne określenie płci. Sąd po uprawomocnieniu się orzeczenia powinien z urzędu wystąpić do właściwego urzędu stanu cywilnego, a także do właściwego organu o zmianę PESEL-u, która również powinna następować automatycznie, bez konieczności składania dodatkowych wniosków czy opłat. Dla skrócenia i ułatwienia osobie transpłciowej procedury zmiany danych osobowych wskazane jest połączenie zmiany oznaczenia płci ze zmianą imienia i ewentualnie końcówki nazwiska. Do sądu powinien być składany w tym przedmiocie łączny wniosek, a orzeczenie końcowe powinno zawierać rozstrzygnięcia dotyczące zmiany zarówno oznaczenia płci, jak i imienia oraz ewentualnie nazwiska; M. Szeroczyńska, A. Śledzińska-Simon, *Założenia zmian prawnych...*, s. 194; M. Boratyńska, *Ustawa o uzgodnieniu płci...*, s. 63–64.

⁸⁵ E. Holewińska-Łapińska, *Sądowa zmiana płci. Analiza orzecznictwa z lat 1991–2008* [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, red. K. Ślebza, Warszawa 2010, LEX/el.

pozwaną i interesem prawnym osób legitymowanych biernie, a także z kontrykto-ryjnością procesu.

Zdaniem J. Ostojskiej praktyka, której podstawą dokonywania zmiany płci metrykalnej czyni wyrok ustalający płeć wydany w postępowaniu spornym, wszczętym na podstawie art. 189 k.p.c., nie jest poprawna pod względem jurydycznym:

Po pierwsze, zakłada ona, że płeć człowieka ma charakter podzielny w czasie i w konsekwencji nakazuje zaakceptować tezę o podzielności praw stanu, które to zapatrywanie jest od lat jednoznacznie odrzucane w doktrynie i orzecznictwie. Po drugie, przedmiotem ochrony w procesie o ustalenie czyni samo tylko poczucie przynależności do danej płci, mające charakter subiektywny i w konsekwencji niezasługujące na ochronę właściwą dobrom osobistym – ze swej istoty zobiektywizowanym. Po trzecie, nie pozwala na jednoznaczne przypisanie legitymacji biernej jakiemukolwiek podmiotowi. I w końcu po czwarte, prowadzi do wydania w procesie o ustalenie wyroku konstytutywnego, tworzącego nowe prawo od momentu jego uprawomocnienia się, tj. działającego ze skutkiem *ex nunc*⁸⁶.

Tymczasem

(...) z uwagi na niemajątkowy charakter praw podlegających ustaleniu, brak sporu o prawo i w konsekwencji brak strony pozwanej, sprawy dotyczące zmiany płci prawnej powinny być rozpoznawane w trybie nieprocesowym, co z jednej strony zapewniłoby należytą ochronę praw osoby ubiegającej się o zmianę płci metrykalnej, z drugiej zaś umożliwiłoby udział w postępowaniu osobie zainteresowanej w rozumieniu art. 510 k.p.c.⁸⁷

Uregulowanie postępowania o uzgodnienie płci w trybie nieprocesowym rodziłoby konieczność wprowadzenia stosownych przepisów w drodze nowej ustawy poza-kodeksowej lub w drodze wprowadzenia tego postępowania do przepisów kodeksu postępowania cywilnego jako kolejnego rodzaju postępowania z zakresu prawa osobowego. Zmiana płci nie jest bowiem możliwa przez sprostowanie aktu urodzenia w trybie nieprocesowym. W piśmiennictwie podkreśla się, że ustawa – Prawo o aktach stanu cywilnego nie odnosi się do zmiany oznaczenia płci metrykalnej w akcie urodzenia. Zgodnie z obowiązującym stanowiskiem stwierdzenie transseksualizmu nie oznacza, że akt urodzenia dotkniętej nim osoby, sporządzony z uwzględnieniem tych czynników, które mają znaczenie dla określenia płci dziecka, jest obarczony błędem lub nieścisłością. Dlatego wyklucza się możliwość zmian w zakresie uzgodnienia tożsamości płciowej w drodze sprostowania aktu lub stworzenia nowego. Przesłanki sporządzenia nowego aktu urodzenia wskazano taksatywnie w art. 71 ust. 1 i 72 ust. 2 p.a.s.c. i obejmują one jedynie przypadki przysposobienia pełnego i przysposobienia blankietowego. Tryb sprostowania natomiast obejmuje wyłącznie te elementy stanu cywilnego, które były błędne od samego początku, tj. w dacie sporządzenia aktu urodzenia (art. 35 p.a.s.c.)⁸⁸.

⁸⁶ J. Ostojska, *Sądowa zmiana płci...*, s. 283.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 275; K. Rozental, *O zmianie płci...*, s. 69.

⁸⁸ A. Pisarska, J. Wethacz, *Prawne aspekty transseksualizmu w Polsce*, Prz. Seks. 2015, nr 4, s. 50.

Z tego względu

(...) zarówno dokonywanie tej zmiany poprzez sprostowanie aktu urodzenia, jak też poprzez powództwo o ustalenie, nie są odpowiednimi ścieżkami sądowymi, dostosowanymi do tak specyficznej sytuacji, jaką jest zmiana płci prawnej. Stąd też w pełni uzasadnione wydają się od dawna podnoszone w doktrynie postulaty dotyczące stworzenia odrębnej regulacji, kompleksowo normującej całość tej procedury (także w zakresie dokonywanych zmian fizycznych jednostki)⁸⁹

uunormowanej w trybie nieprocesowym.

Literatura

- Błaszczak Ł., *Charakter prawny powództwa o zmianę płci. Dylematy na gruncie prawa procesowego cywilnego*, WSE 2015, nr 9.
- Boratyńska M., *Ustawa o uzgodnieniu płci a przygody transseksualistów w próżni legislacyjnej*, PiM 2015, nr 3.
- Brozowski W., *Opinia w sprawie projektu ustawy o uzgodnieniu płci*, Prz. Sejm. 2013, nr 6.
- Fajkowska-Stanik M., *Transseksualizm i rodzina. Przekaz pokoleniowy wzorów relacyjnych w rodzinach transseksualnych kobiet*, Warszawa 2001.
- Filar M., *Kwestia sprostowania w akcie urodzenia danych dotyczących płci. Glosa do uchwały SN z dnia 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89*, PiP 1990, z. 10.
- Filar M., *Prawne i społeczne aspekty transseksualizmu*, PiP 1987, z. 2.
- Filar M., *Transseksualizm jako problem prawny*, PS 1996, nr 1.
- Gołaczyński J., *Akta stanu cywilnego w prawie cywilnym i postępowaniu cywilnym*, PME 2015, nr 1.
- Gromadzki C., *Poczucie przynależności do danej płci jako kryterium przy zmianie oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualistów*, PS 1997, nr 10.
- Grudziński M., Ignatowicz J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Warszawa 1966.
- Haberko J., Agaciak A., *Współczesne wyzwania prawa rodzinnego w kontekście problemu zmiany płci [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Warszawa 2015.
- Holewińska-Łapińska E., *Sądowa zmiana płci. Analiza orzecznictwa z lat 1991–2008 [w:] Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, red. K. Ślęzak, Warszawa 2010, LEX/el.
- Hrynicki W., *Pojęcie bezpieczeństwa w kontekście ochrony elementów stanu cywilnego osoby transseksualnej*, KB NPR 2014, nr 15.
- Ignatowicz J. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1975.
- Ignatowicz J., *Glosa do uchwały SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95*, OSP 1996, z. 4, poz. 78.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Imieliński K., *Zarys seksuologii i seksiatrii*, Warszawa 1982.
- Jastrzemska S., *Konsekwencje zmiany płci przez jednego z małżonków dla bytu małżeństwa w świetle orzecznictwa trybunałów europejskich*, IE 2015, nr 3.
- Karakulski J., Pyłko J., *Wątpliwości konstytucyjne w zakresie sądowej procedury zmiany płci*, IPP TBSP UJ 2017, nr 2.

⁸⁹ J. Karakulski, J. Pyłko, *Wątpliwości konstytucyjne...*, s. 80.

- Kuśmirek O., Sztandera F., *Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r.*, I ACa 1830/15, MW 2017, nr 9.
- Leszczyński J., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów Izby Cywilnej z dnia 22 czerwca 1989 r. (III CZP 37/89)*, „Palestra” 1992, z. 3–4.
- Lipski J., *Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny*, ZP BAS 2014, nr 3.
- Litwin J., *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1961.
- Łukasiewicz J.M., Łukasiewicz R., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2021.
- Marszałkowska-Krześ E. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2018.
- Miączyński A., *Ochrona praw jednostki w postępowaniu nieprocesowym*, ZNUJ PP 1979, nr 85.
- Młot M., *Sytuacja prawna osób transseksualnych pozostających w związku małżeńskim*, KPP 2016, nr 2.
- Osajda K., *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące transseksualizmu [w:] Prawa osób transseksualnych. Rozwiązania modelowe a sytuacja w Polsce*, red. A. Śledzińska-Simon, Warszawa 2010.
- Osajda K., *Transseksualizm w świetle prawa i praktyki sądów polskich*, PS 2004, nr 5.
- Ostojska J., *Sądowa zmiana płci*, Warszawa 2014.
- Pisarska A., Wethacz J., *Prawne aspekty transseksualizmu w Polsce*, Prz. Seks. 2015, nr 4.
- Pisuliński J., *Kwestia sprostowania w akcie urodzenia transseksualisty danych dotyczących płci. Glosa do uchwały SN z dnia 22 czerwca 1989 r.*, III CZP 37/89, PiP 1991, z. 6.
- Radwański Z., *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego Izba Cywilna i Administracyjna z dnia 22 czerwca 1989 r.*, III CZP 37/89, OSP 1991, z. 2, poz. 35.
- Rowiński T., *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971.
- Rozental K., *O zmianie płci metrykalnej de lege ferenda*, PiP 1991, z. 10.
- Rylski P., *Uczestnik postępowania nieprocesowego – zagadnienia konstrukcyjne*, Warszawa 2017.
- Safjan M., *Glosa do postanowienia z dnia 22 marca 1991 r. (III CRN 28/91)*, PS 1993, nr 2.
- Szczerba A., *Zmiana danych w akcie stanu cywilnego osób transseksualnych. Komentarz do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 16.07.2008, II OSK 845/077*, <http://www.prawaczlowieka.uw.edu.pl/index.php?orzeczenie=cb6c53bcb82b2a866cdadf97967e79a974478a88-b0> [dostęp: 10.03.2022].
- Szeroczyńska M., Śledzińska-Simon A., *Założenia zmian prawnych dotyczących osób transpłciowych w prawie polskim [w:] Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce. Raport z badań i propozycje zmian*, red. W. Dynarski, K. Śmiszek, Warszawa 2013.
- Śledzińska-Simon A., *Prawna sytuacja osób transpłciowych w Polsce [w:] Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce. Raport z badań i propozycje zmian*, red. W. Dynarski, K. Śmiszek, Warszawa 2013.
- Urbanowicz K., Bętkowska M., *Prawne aspekty zmiany płci – uwagi na gruncie prawa polskiego oraz wybranych krajów europejskich*, MW 2018, nr 10.
- Warzocha E., *Ustalenie stosunku prawnego lub prawa w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1982.
- Wengerek E., *Powództwo o ustalenie*, RPiE 1959, nr 1.
- Wojewoda M., *Kilka uwag o definicji stanu cywilnego w nowej ustawie Prawo o aktach stanu cywilnego*, „Metryka” 2014, nr 2.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001.
- Zielonacki A., *Zmiana płci w świetle prawa polskiego*, RPEiS 1988, z. 2.

Streszczenie

Joanna Bodio

Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci

W polskim systemie prawnym brak jest przepisów regulujących postępowanie o uzgodnienie płci. W ustawie o uzgodnieniu płci z 2015 r., w której określono procedurę i skutki uzgodnienia płci osób, których tożsamość płciowa różni się od płci wpisanej do aktu urodzenia, została zawetowana przez Prezydenta RP i obecnie znajduje się w próżni legislacyjnej. Istniejącą lukę w prawie od lat próbuje wypełnić SN, wydając orzeczenia, na podstawie których kształtuje się pewien model procedowania w sprawach dotyczących uzgodnienia płci. Model ten ewoluował, przechodząc od sprostowania aktu urodzenia w trybie nieprocesowym do procesu o ustalenie prowadzonego na podstawie art. 189 k.p.c. Ukształtowany ostatecznie schemat rozpoznawania spraw o uzgodnienie płci w trybie procesu o ustalenie od początku budzi wątpliwości co do strony pozwanej takiego procesu, realizacji zasady kontrydiktoryjności oraz charakteru powództwa i wyroku ustalającego płeć wydawanego na podstawie art. 189 k.p.c. Rozwiązaniem może być zmiana trybu postępowania na nieprocesowy na podstawie nowego postępowania o uzgodnienie płci.

Słowa kluczowe: postępowanie o uzgodnienie płci; proces o ustalenie płci; postępowanie nieprocesowe; kodeks postępowania cywilnego.

Summary

Joanna Bodio

Remarks on the Procedure for Gender Reassignment

In the Polish legal system, there are no provisions regulating the procedure for gender reassignment. The Gender Reconciliation Act adopted by the parliament in 2015, which defined the procedure and consequences of gender reconciliation of persons whose gender identity differs from the sex entered on the birth certificate, was vetoed by the president and is now in a legislative vacuum. The Supreme Court has been trying to fill the existing gap in the law for years by issuing rulings on the basis of which a certain model of procedure in gender reconciliation cases is taking shape. This model has evolved from the non-contentious procedure concerning the rectification of the birth certificate – to a process for determination pursuant to art. 189 of the Code of Civil Procedure. The pattern of examining cases for gender reconciliation under the procedure for determination from the very beginning raises doubts as to the defendant of such a process, the implementation of the adversarial principle and the nature of the action, and the judgment determining gender issued pursuant to art. 189 of the Code of Civil Procedure. The solution may be to change the mode of proceedings to a non-contentious one based on the new gender reconciliation proceedings.

Keywords: gender reconciliation proceedings; sex determination process; non-contentious proceedings; Code of Civil Procedure.